

NATO KURUCU ANTLAŞMASI'NIN ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞE KATKISI NE OLDU?

YÜCEL ACER

- ♦ Uluslararası barış ve güvenlik sisteminin genel yapısı nasıldır?
- ♦ NATO Kurucu Antlaşması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına hangi katkıları öngörmektedir?
- ♦ NATO günümüze kadar uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair ne tür katkılar sağlamıştır?

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, 1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasından bu yana uluslararası hukukun temel amaçlarından biriyken Soğuk Savaş'ın başlaması, BM Kurucu Antlaşması ile öngörülen evrensel kolektif güvenlik sisteminin sınırlarını kısa sürede ortaya koymuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasal rekabet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) etkin çalışmasını sık sık engellemiş ve bunun sonucunda bölgesel güvenlik düzenlemeleri giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) kuran antlaşma ise uluslararası barış ve güvenliğin korunması üzerinde derin etkiler oluşturmuştur. NATO, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair BM kararlarının gereğinin yerine getirilmesi, saldırganlığın caydırılması, İttifaka üye ülkeler arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesi, üye ülkelerin iç istikrarlarının korunması, müttefikler arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi ve yeni güvenlik tehditlerine uyum sağlanmasında önemli başarılar elde etmiş ve etmeye devam etmektedir.

ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİK DÜZENİNİN TEMEL YAPISI

Kurgusal eksiklikleri ve ağır işleyiş sorunları açıkça ortaya çıkmış olsa da¹ BM Kurucu Antlaşması ile oluşturulan uluslararası barış ve güvenlik düzeni halen elimizdeki yegane uluslararası barış ve güvenlik sistemidir. Bu çerçevede esasen BMGK'nin görev ve yetkileriyle donatıldığı ama devletlerin iş birliğine dayanan ve literatürde adına "kolektif güvenlik" sistemi denen bir sistemdir.²

BM Kurucu Antlaşması temelinde kolektif güvenlik, tüm üye devletlerin uluslararası barış ve güvenliği korumak için birlikte hareket etme taahhütlerine dayanmaktadır. Uluslararası barışa karşı bir tehdit olduğunda, barış düzeni bozulduğunda veya bir saldırı

1 Yücel Acer, "Reforming the United Nations: Developments and Proposals", içinde *The UN Reform: New Approaches and Türkiye's Perspective*, ed. Yücel Acer, Burhanettin Duran ve Murat Yeşiltaş (İstanbul: SETA Yayınları, 2023), 55-74.

2 Örneğin bkz. Eugenia Lopez Jacoite, "The UN Collective Security System and Its Relationship with Economic Sanctions and Human Rights", *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 14 (2012): 273.

YÜCEL ACER

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden uluslararası ilişkiler lisans, Sheffield Üniversitesi'nden (İngiltere) uluslararası hukuk yüksek lisans, Bristol Üniversitesi'nden (İngiltere) uluslararası hukuk doktora derecelerini almıştır. Halihazırda Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı'nda milletlerarası hukuk profesörüdür. ABD'de Hawaii Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doktora sonrası çalışmalar yapmış, Kara Harp Okulu, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Atılım Üniversitesi'nde de dersler vermiştir. Uzmanlık alanları uluslararası deniz hukuku, uluslararası silahlı çatışmalar hukuku ve uluslararası insan hakları hukukudur.

eylemi vuku bulduğunda bütün üyeler birlikte hareket etmeyi taahhüt etmiştir.

BMGK'ye uluslararası barışa yönelik bir tehdit, barışın ihlali veya bir saldırı fiilinin bulunup bulunmadığını belirleme ve sonrasında da tehdit eden, uluslararası barışı bozan ya da saldırı eyleminde bulunanlara karşı ekonomik yaptırımlar, diplomatik tedbirler ve gerektiğinde askeri güce dayalı tedbirler uygulanması kararları alma yetkisi verilmiştir.³ BMGK'nin bu durumlarda alacağı kararlar bütün üye devletler için bağlayıcı olacak ve üye devletler de bu kararların gereğini yerine getirmek için gerekli adımları atacaktır. Kolektif güvenlik sisteminin; devletlerin, saldırıları önlemek veya durdurmak amacıyla birlikte hareket etmesi, uluslararası barış ve güvenliği korunmak için ortak önlemler alması anlamına geldiği açıktır.

Bu ortak çabaların koordinasyonu esasen BMGK'nin yetki ve sorumluluğunda olsa da BMGK kararlarının gereğinin yerine getirilmesinde bölgesel örgütlenmelerin önemli bir işlev göreceği BM Antlaşması'nda özellikle belirtilmiştir.

BM Kurucu Antlaşması'nın uluslararası sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesine verdiği önem gereği bölgesel örgütlenmelere büyük önem atfettiği görülmektedir. Antlaşmanın "Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesi" başlığını taşıyan VI. Bölümü'nün 33. maddesinin 1. paragrafı "Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, ara buluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır" hükmünü içermektedir.

Bu düzenleme esasen sorunların barışçıl çözümünde bölgesel örgütlenmelerin ne denli önemli olabileceğini göstermektedir. Bölgesel örgütlerin özellikle örgüt üyesi ülkeler arasında çıkan sorunların, bahsi geçen barışçıl yöntemlerden bir ya da birkaçı ile çözümünde oldukça etkin olabileceği öngörülmektedir.

³ Bkz. BM Kurucu Antlaşması, Bölüm VII, Madde 39-42.

BM Kurucu Antlaşması, meşru müdafaa hakkının daha etkin kullanımının sağlanmasını da hedeflemiş ve kolektif meşru müdafaa hakkına 51. maddesinde açıkça yer vermiştir:

Bu antlaşmanın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, BMGK uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen BMGK'ye bildirilir ve BMGK'nin bu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

Bu önemli hükümde meşru müdafaa hakkının "birlikte (kolektif)" olarak da kullanılabileceğinin öngörülmesi, devletlerin saldırılara karşı da örgütlenmelerinin hukuki temelini oluşturmuştur.

Görüldüğü gibi BM Antlaşması ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması bağlamında BMGK kararlarının gereklerinin yerine getirilmesi, kendine mensup üye ülkeler arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi ve nihayet meşru müdafaa hakkının kolektif usullerle daha etkin kullanılmasının sağlanmasında bölgesel örgütlenmelere önemli işlevler verilmiştir. Bölgesel örgütler bu işlevleriyle şiddete başvurulmasını önleme ve saldırganı caydırma ve/veya durdurmada önemli görevler üstlenerek uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına önemli katkılar sağlama potansiyeline sahiptir.

NATO KURUCU ANTLAŞMASI'NIN ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞE KATKISI

Kuzey Amerika ve Avrupa'dan 12 Batılı devlet 4 Nisan 1949'da Washington D.C.'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamıştır. 1949'da bu antlaşmayla NATO'nun kurulması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası güvenlik alanında atılmış en önemli adımlardan biri olmuştur. NATO Antlaşması, Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde özellikle Sovyetler Birliği'nden gelebilecek olası

saldırılarına karşı kolektif savunmayı esas alan bir ittifak oluşturmak amacıyla imzalanmıştır.⁴

NATO'nun hukuki dayanağını üye devletlerin amaç ve yükümlülüklerini belirleyen 14 maddelik Kuzey Atlantik Antlaşması oluşturmaktadır.⁵ Sadece savaş zamanında iş birliğini öngören geleneksel askeri ittifaklardan farklı olarak bu antlaşma, askeri yükümlülükleri siyasal danışma mekanizmaları ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ilkesiyle güçlendiren bir sistem kurgulamıştır.

Günümüzde NATO 32 üye ülkeden oluşan ve faaliyetleri ülkesel savunmanın çok ötesine uzanan bir ittifaktır. İttifak, terörle mücadele, siber güvenlik, deniz güvenliği, kriz yönetimi, barışı destekleme operasyonu, afet yardımı, askeri birlikte çalışabilirlik ve üye olmayan devletlerle ortaklıkların geliştirilmesi gibi çok çeşitli güvenlik alanlarında faaliyet göstermektedir.⁶

Antlaşmanın önemi üye devletlerin güvenliğini sağlamanın yanı sıra yetmiş yılı aşkın bir süredir küresel güvenlik ve siyasal iş birliğinin oluşturulup sürdürülmesinde oynadığı rolden de kaynaklanmaktadır.

NATO daha ziyade dışa dönük bir savunma ittifakı olarak görüldüğü ve esasen de öyle olduğundan, BM barış ve güvenlik sisteminin önemli bir parçası olan meşru müdafaa hakkı kapsamında da çok önemli bir yer tutmuştur. Bahsi geçen BM Kurucu Antlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenen bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakları çerçevesinde NATO'nun temel taşını, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesinde düzenlenen kolektif savunma ilkesi oluşturmaktadır. Bu ilkeye göre bir üye devlete yapılan silahlı saldırı tüm üyelere yapılmış sayılmaktadır. Nitekim antlaşmanın girişinde şu ifadeler yer verilmiştir:

4 "Founding Treaty", NATO, 2 Ekim 2022, erişim 26 Haziran 2026, <https://www.nato.int/en/about-us/organization/founding-treaty>.

5 "The North Atlantic Treaty", NATO, 4 Nisan 1949, erişim 26 Haziran 2026, <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty?selectedLocale>.

6 "NATO 2022 Strategic Concept: Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid", NATO, 29 Haziran 2022, erişim 26 Haziran 2026, <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf>.

Bu antlaşmanın tarafları, BM Şartı'nın amaç ve ilkelere olan inançlarını ve tüm halklar ve hükümetlerle barış içinde yaşama arzularını yeniden teyit ederler. Demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelere dayanan halklarının özgürlüğünü, ortak mirasını ve medeniyetini korumaya kararlıdır. Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahı geliştirmeyi amaçlarlar. Kolektif savunma ile barış ve güvenliğin korunması amacıyla çabalarını birleştirmekte kararlıdır.

Öte yandan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesi "Taraflardan herhangi birinin görüşüne göre taraflardan herhangi birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı veya güvenliği tehdit altına girdiğinde, taraflar istişarede bulunacaklardır" demektir. Dolayısıyla üye ülkelerden herhangi birisinin "toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı veya güvenliği" tehdit altında ise taraflar istişarede bulunma yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülük beraber alınabilecek tedbirlerin ilk önemli adımını oluşturmaktadır.

Antlaşmanın 5. maddesi bu süreci daha da ileri götürerek şu hükmü öngörmüştür:

Taraflar, Avrupa veya Kuzey Amerika'da içlerinden birine veya birkaçına yöneltilen silahlı bir saldırının hepsine yapılmış bir saldırı sayılacağı konusunda anlaşmışlardır; buna bağlı olarak, böyle bir silahlı saldırı gerçekleşmesi halinde, her biri, BM Şartı'nın 51. maddesinde tanınan bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğini yeniden tesis etmek ve korumak amacıyla, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli gördüğü eylemleri derhal –hem tek başına hem de diğer taraflarla iş birliği içinde– gerçekleştirerek saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardımcı olmayı kabul eder.

Bu maddede yer alan "gerekli gördüğü tedbirleri" (*such action as it deems necessary*) ibaresinin taşıdığı esneklik bir yana koyulduğunda, İttifaka dahil üyelerin saldırıya uğrayan üye ya da üyelere uygun gördükleri formatta yardımcı olmayı yükümlendikleri görülmektedir. Bunun her şeyden önce üye devletlere yönelebilecek saldırılara karşı bir güçlü bir caydırıcılık oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu taahhüt güçlü bir caydırıcılık mekanizması oluşturarak herhangi bir üye devlete yönelik saldırı ihtimalini önemli ölçüde azaltmaktadır. NATO, Soğuk Savaş boyunca birlik ve

askeri hazırlığını koruyarak Batı Avrupa ile Sovyetler Birliği arasında doğrudan askeri bir çatışmanın önlenmesine büyük katkı sağlamıştır.

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesi, İttifaka üye devletlerin her birinin korunmasıyla birlikte imzalanışından bu yana saldırganlıkları caydırarak uluslararası barış ve güvenliğe ciddi katkılar sağladığı da aşikardır. NATO'nun bütünleşik komuta yapısı ve ABD'nin stratejik askeri kapasitesi, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'ya yönelik askeri saldırı ihtimalini önemli ölçüde azaltmıştır. NATO'nun askeri entegrasyonu, ortak planlaması, standartlaştırılmış operasyonel usulleri ve 5. madde kapsamındaki güvenlik taahhüdü, Soğuk Savaş boyunca son derece etkili bir caydırıcılık mekanizması oluşturmuştur.⁷

Önemle belirtmelidir ki NATO'nun caydırıcılığı yalnızca askeri kapasitesine dayanmamış; üye devletler arasındaki siyasi dayanışma, İttifakın taahhütlerinin güvenilirliğini de artırmıştır. Bir devlete yönelik saldırının çok uluslu bir karşılık doğuracağına ilişkin kesinlik, stratejik istikrarı önemli ölçüde güçlendirmiştir.

NATO Antlaşması'nın 5. maddesi yalnızca caydırıcılık düzeyinde değil somut olarak da saldırganlıkları önlemede güçlü tedbirler alınması ve uygulanmasının temeli olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında belirgin tek bir askeri rakibin ortadan kalkması, NATO'yu etnik çatışmalar, başarısız devletler, uluslararası terörizm, örgütlü suçlar, siber tehditler ve kitle imha silahlarının yayılması gibi yeni güvenlik tehditlerine yöneltmiştir. NATO'nun bu yeni güvenlik ortamına uyum sağlaması, Soğuk Savaş sonrasında yeni bağımsız olan Doğu Avrupa ülkelerinin ezici çoğunluğunun İttifaka katılmak istemesi ve belirli bir süreçte üye olmasında etkili olmuştur.

1990'ların başından itibaren NATO geleneksel sorumluluk alanının ötesinde kriz yönetimi operasyonlarına giderek daha fazla katılmıştır. Bunlar arasında Bosna Hersek, Kosova ve Afganistan ön plana çıkmaktadır.

7 "NATO Standard AJP-01 Allied Joint Doctrine Edition E Version 1", NATO Askeri Tıp Mükemmeliyet Merkezi, (Şubat 2017), erişim 26 Haziran 2026, https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf.

NATO, Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasını sağlamak amacıyla önce Uygulama Gücü (Implementation Force, IFOR) ve daha sonra da İstikrar Gücünü (Stabilization Force, SFOR) konuşlandırmıştır.⁸ Bu operasyonlar çatışmaların sona erdirilmesi ve savaş sonrası istikrarın korunmasına önemli katkılar sağlamıştır. Müdahalenin ardından NATO, bölgesel istikrarın korunmasına katkı sağlamayı sürdüren Kosova Gücünü (Kosovo Force, KFOR) oluşturmuştur.⁹

11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik terör saldırılarının ardından NATO, tarihinde ilk kez 5. maddeyi yürürlüğe koymuştur. Daha sonra İttifak, tarihinin en büyük operasyonu olan Uluslararası Güvenlik Destek Gücünün (International Security Assistance Force, ISAF) komutasını üstlenmiştir.¹⁰

Görüldüğü üzere NATO yalnızca devletler arasındaki savaşlara odaklanmak yerine giderek artan ölçüde uluslararası terörizm, siber tehditler, hibrit tehditler, dezenformasyon kampanyaları, kritik altyapının korunması, deniz güvenliği ve uzay güvenliği gibi günümüzün önemli uluslararası güvenlik tehditleriyle ilgilenmektedir.

Bu bağlamda NATO yalnızca askeri güce dayanmak yerine İttifak üyesi olmayan çok sayıda ülke ve örgütle Barış için Ortaklık (Partnership for Peace, PfP) programı gibi kapsamlı ortaklık ilişkileri kurmuştur. Birçok Avrupa ve Avrasya ülkesiyle iş birliğinin yanında BM, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ile güç birliği oluşturmuştur. Bu ortaklıklar; çatışmaların önlenmesi, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, afetlere müdahale ve güvenlik sektörü reformlarının desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Terörizmin önlenmesi bağlamında özellikle El-Kaide ve DEAŞ gibi terör örgütleriyle mücadelede istihbarat

8 "Peace Support Operations in Bosnia and Herzegovina (1995-2004)", NATO, 21 Mart 2024, erişim 26 Haziran 2026, <https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/peace-support-operations-in-bosnia-and-herzegovina-1995-2004>.

9 "NATO Mission in Kosovo (KFOR)", NATO, erişim 26 Haziran 2026, <https://shape.nato.int/operations/operations-and-missions/nato-mission-in-kosovo-kfor>.

10 "ISAF's Mission in Afghanistan (2001-2014)", NATO, 30 Mayıs 2022, erişim 26 Haziran 2026, <https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/isafs-mission-in-afghanistan-2001-2014>.

paylaşımı koordinasyonunun sağlamasındaki rolü giderek daha önemli hale gelmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

NATO, BMGK'nin aldığı bazı kararların uygulanmasında somut ve başarılı roller üstlenmiş ve yerine getirmiştir. Bunun yanında NATO Antlaşması'nın üzerinde çok konuşulmayan ama bugüne kadar NATO'nun ittifak üyesi ülkeler arasındaki sorunların barışçıl çözümü için ne denli önemli bir yapılanma olduğu da görülmüştür. Ayrıca NATO, kurucu antlaşmanın dayandığı ilkeler nedeniyle üye ülkelerin iç istikrarlarının korunmasına da katkı sağlamıştır. NATO üyeliği kapsamlı siyasi reformları zorunlu kılmış ve bu kapsamda “demokratik yönetim, silahlı kuvvetlerin sivil denetimi, insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, uyumazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi” ilkeleri önde gelen istikrar temelli ilkeler olmuştur. Nihayetinde NATO, BM Kurucu Antlaşması'nın 51. maddesi temelinde kolektif meşru müdafaa hakkının etkin biçimde kullanılmasını mümkün kılan güçlü bir kurumsal yapı oluşturmuştur.

Şüphesiz ki hiçbir güvenlik kurumu silahlı çatışmaları tamamen ortadan kaldıramaz. Bununla birlikte NATO, üye devletler arasında savaş olasılığını önemli

ölçüde azaltmış, dış saldırıları caydirmiş, demokratik yönetimi teşvik ederek üye ve ortak ülkeler içerisindeki istikrara katkı sağlamış, üye ülkeler arasında askeri iş birliği anlayışını güçlendirmiş ve yeni güvenlik tehditlerine karşı uluslararası iş birliğini özellikle üye devletler düzeyinde güçlendirmiş ve güçlendirmeye devam etmektedir.

NATO'yu kuran antlaşma uluslararası güvenlik üzerinde derin bir etki oluşturmuştur. NATO her ne kadar çeşitli zorluklar ve eleştirilerle karşı karşıya bulunsada uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair BM kararlarının gereğinin yerine getirilmesi, saldırganlığın caydırılması, üye ülkeler arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesi, üye ülkelerin iç istikrarlarının korunması, üyeleri arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi ve yeni güvenlik tehditlerine uyum sağlanmasında önemli başarılar elde etmiştir.

Yeni üyelik başvurularının devam etmesi ve günümüz uluslararası krizlerine verilen tepkilerde merkezi bir rol üstlenmesi NATO'nun önemini koruduğunu göstermektedir. Bu nedenle Kuzey Atlantik Antlaşması, uluslararası güvenlik tarihinin en etkili uluslararası anlaşmalarından biri olma niteliğini sürdürmektedir.

